

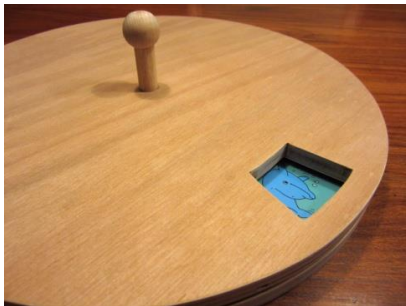
pin

pan

pen

Handleiding taalcoaches bij

pen!

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
Overzicht: wat komt waar aan de orde?	8
Leren schrijven van het Latijnse alfabet	9
Overzicht nieuwe letters in <i>Pen!</i>	10
Katern 0: hallo	11
Katern 1: pak en bak	12
Katern 2: man en maan	16
Katern 3: pen en peen	19
Katern 4: de regen	22
Katern 5: pot en poot	24
Katern 6: de winkel is open	26
Katern 7: het stuur van de bus	28
Katern 8 : Van wie is de fiets?	32
Katern 9 : De geit is grijs	35
Katern 10 : ik zoek mijn groene schoenen	38
Katern 11 : de bruine trui	44
Katern 12: de kleur van de deur	48
Katern 13: Het touw is blauw	51
Katern 14: Een duwtje in de rug	55

Inleiding

Doelgroep

De katernenreeks *Pen!* is bedoeld voor laaggeletterden in het Nederlands (ze kunnen hooggeletterd zijn in hun moedertaal) die de motoriek van het schrijven al beheersen, en die het verband tussen uitspraak (klank) en schrift (letters) moeten leren. Dit kunnen zijn:

- anderstaligen die niet met het Latijnse schrift bekend zijn (NT2) maar wel gealfabetiseerd zijn in eigen taal
- anderstalige beginners die wel met het Latijnse schrift bekend zijn (bijv. doordat ze Engels kennen).
- anderstaligen die op A1-niveau zijn met spreken en luisteren, maar grote moeite hebben met (lezen en) schrijven
- Nederlandstaligen die niet goed kunnen lezen en schrijven (NT1)

De reden dat ik deze katernen zelf gemaakt heb, is dat er weinig op de markt is voor bovengenoemde doelgroep. Je mag deze katernen gratis gebruiken, mits je ze niet voor commerciële doeleinden gebruikt.

Verband tussen klank en schrift

In 'het regent' bijvoorbeeld staat 3x de 'e', maar die wordt op 3 verschillende manieren uitgesproken: het **re**gent. Een korte [ɛ], een lange [e] en een 'sjwa' (ook wel 'stomme e' genoemd). Zie voor verdere uitleg over de e's katern 4. Dit is heel lastig.

In andere talen kan een letter heel anders uitgesproken worden. Vergelijk het Engels en het Nederlands:

Nederlands: Engels:

Kat [k a t]   Cat [k ɛ t]

Nederlands: Engels:

Ik [i k]   I [aj]

Omgekeerd kan dezelfde klank in verschillende talen door andere letters worden weergegeven. Neem de 'oe' in het Nederlands:

Nederlands:

scho**oe**n

Engels:

sp**oo**n

1

Spaans:

u**no**

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

In veel talen wordt het teken 'u' uitgesproken als [oe]. Dat moet dan in het Nederlands worden afgeleerd. Dan moet het 'uu' worden, een klank die bijv. het Arabisch niet heeft.

Kortom: de cursist wordt beïnvloed door de uitspraak van het Engels of die van zijn moedertaal, en dit moet systematisch worden gecorrigeerd. Daarom worden met name de klinkers één voor één aangeboden, zodat de juiste uitspraak kan worden ingeslepen.

Globale opbouw

Deze katernen zijn opgebouwd rondom de klinkers. Het contrast tussen korte en lange klinkers (a/aa, e/ee, i/ie, o/oo, u/uu) en de tweeklanken¹ (ui, au/ ou, ei/ ij) zijn lastige onderwerpen voor NT2-leerders. Nederlanders kunnen dit verschil beter horen, maar schrijven is ook voor hen lastig. Andere lastige klanken zijn NG en SCH. Deze komen apart aan bod.

De katernen 1 t/m 5 bevatten alleen losse woorden en zijn bedoeld om een goede uitspraak aan te leren, en natuurlijk om woorden te leren. Heel veel luisteren is de basis van leren spreken, dit heeft de prioriteit! Als je het verschil tussen 2 klanken niet hoort (bijv. [b] en [p] of [a] en [aa]), kun je de woorden nooit correct uitspreken.

Naast deze katernen kun je met TPR werken (zie het uitgeschreven voorbeeld in katern 1).

Vanaf **katern 6** wordt met zinnestjes gewerkt. Hier komt namelijk de [i] aan de orde, en dus hebben we vanaf dan het woordje 'is' ter beschikking ('de winkel is open'). Ook 'ik' wordt geïntroduceerd. Je/we/ze kunnen ook, maar 'jullie' komt pas in nr. 8 ([ie]. 'Hij' komt pas in nr. 9 vanwege de 'ij'.

Katern 7 is het laatste katern over korte en lange klinkers (mug en muur).

Vanaf **katern 8** beginnen de klanken die met 2 tekens geschreven worden (ie, ei, ui enz)

De **katernen 10-14** zijn voor NT2-leerders te gebruiken *naast* materiaal voor spreek- en luistervaardigheid.

Beginners moeten de methode systematisch doorwerken. Omdat er een opbouw in zit met woorden die steeds herhaald worden, kun je met beginnende NT2-leerders niet zomaar ergens middenin beginnen. Voor enigszins gevorderden of voor cursisten met een slechte uitspraak kun je kijken welke klanken niet goed gaan en de betreffende katernen doorwerken.

Er is een **katern 0** dat bedoeld is om kennis te maken. Je kunt met behulp van de plaatjes (en Google translate) communiceren: praten over je familie, 'terminologie' (lezen, schrijven,

---

¹ ie, oe en eu worden wel met 2 klinkers geschreven, maar het zijn geen tweeklanken. Het verschil wordt uitgelegd in katern 8, als de IE aan bod komt.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

luisteren, ...) en afspraak maken. Dit katern is uitdrukkelijk **niet** bedoeld om te leren schrijven. Het is ook niet bedoeld voor Nederlanders die willen leren lezen en schrijven, je kunt met hen immers gewoon communiceren.

Het leren lezen en schrijven begint in **katern 1**. Ik heb gekozen voor frequente woorden die makkelijk in een plaatje uit te beelden zijn, doorgaans zelfstandige naamwoorden die een voorwerp aanduiden. Alle andere woorden komen wel als de cursist instroomt in een bestaande methode. Er zijn natuurlijk woorden die nuttiger zijn dan sommige van de door mij gekozen woorden, maar ik kan ze hier niet gebruiken omdat ik ze niet kan afbeelden. Dit komt als de basis gelegd is.

Ieder werkblad bouwt op van lezen naar schrijven, oftewel van herkennen naar produceren.

1. De eerste stap is lezen en naschrijven
2. Dan volgt herkennen: het juiste woord onderstrepen
3. Pas na een aantal van deze oefeningen moet de cursist zelf schrijven zonder het voorbeeld:
  - het woord bij het plaatje
  - op het gehoor: dictee
4. Als voorbereiding op het dictee is er steeds een discriminatie-oefening: hoor je ..... of .....? De taalcoach leest steeds één woord voor, de cursist onderstreept het juiste woord. Er is op de website www.leernt2.nl een variant van deze oefening, waarmee de cursist zelfstandig kan oefenen.

De **uitspraak** van een woord is van groot belang, want

- als woorden (te) afwijkend worden uitgesproken, worden ze niet herkend door de gesprekspartner
- je kunt aan de uitspraak vaak horen hoe je het woord schrijft

De uitspraak is voor veel NT2-leerders erg moeilijk. Oefen daar veel mee!

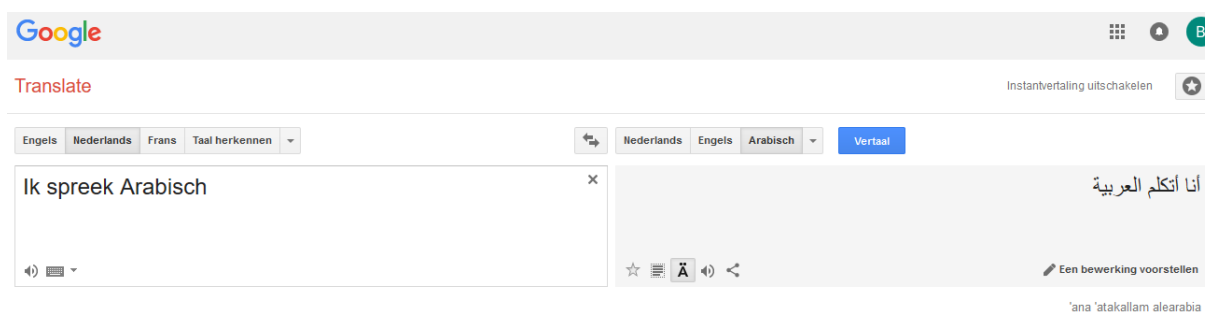
De website www.leernt2.nl bevat heel veel luisteroefeningen. Een goede uitspraak begint bij horen wat er gezegd wordt. Laat de cursist dus veel luisteren.

Omdat je iets pas onthoudt als het een aantal keren herhaald wordt, laat ik de woorden steeds terugkomen in de oefeningen. Pas na ongeveer 8 keer wordt iets zodanig opgeslagen in het langetermijngeheugen dat het makkelijk terug te vinden is (het beklijft). Op de website www.leernt2.nl worden de aangeboden woorden in groepjes van 4 geoefend: 8 verschillende oefeningen per stap.

Het is aan te bevelen je cursist een **woordenlijst** te laten aanleggen (apart schrift). De vertaalmachines zijn een heel goed hulpmiddel voor de cursist. Hij kan dan checken of hij het plaatje goed begrepen heeft. Zorg dat hij vanaf katern 4 bij elk nieuw zelfstandig naamwoord het lidwoord (de / het) noteert in zijn woordjesschrift.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Een vertaalmachine is bijvoorbeeld: <https://translate.google.nl/>

Het is handig als de cursist het woord intypt in zijn/ haar eigen taal, en jou de vertaling in het Nederlands laat zien. Zo kunnen jullie checken of hij/zij het begrepen heeft. Dat kan op je telefoon, veel buitenlanders hebben die app geïnstalleerd.

Geleidelijk aan wordt enige grammatica toegevoegd, maar steeds met het oog op correct schrijven. De grammatica wordt alleen met voorbeelden behandeld. De taalcoach kan dit verder uitleggen aan de hand van wat er per katern beschreven staat in deze handleiding. Dit is afhankelijk van het (intelligentie)niveau van de cursist.

Voor cursisten die het Latijnse schrift nog niet kennen, zijn er schrijfbladen voor de introductie van nieuwe letters. Hier wordt gewerkt met hulplijnen. Deze bladen staan bij de Penserie per onderdeel. Je kunt ook het hele boekje Van *links naar rechts* gebruiken.

Je kunt vanaf Pen 10 ook werken met:

- **Spreektaal** (thematische boekjes op 2 niveaus) voor spreken en luisteren

Vanaf Pen 10 kun je combineren met:

- **Melkweg** (thematische boekjes op 3 niveaus) voor lezen en schrijven

Samengevat:

Cursist		Lezen/schrijven	Luisteren/ spreken
Analfabeet NT1² Laaggeletterd NT1	↓	Motoriek, letters <i>Pen!</i> 1-13	nvt
Beginner NT2 • kent Latijnse schrift niet • kent Latijnse schrift wel	↓	(Motoriek), letters <i>Pen!</i> 1-10	Pen! 0, Kennismaken
	↓	<i>Pen!</i> 11-13 en Melkweg Alfa-a	Spreektaal 1
	↓	Melkweg Alfa-ab	Spreektaal 1
	↓	Melkweg Alfa-bc	Spreektaal 1

² NT1 = Nederlands als moedertaal, NT2 = Nederlands als tweede taal

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Op bladzijde 8 vind je de inhoudsopgave.

Vanaf bladzijde 11 vind je per les:

- toelichting op de aangeboden stof (indien van toepassing)
- tips
- de teksten van discriminatie-oefeningen en dictees

Bij de toelichting en tips is ervan uitgegaan dat de taalcoach geen geschoolde docent is. Voor taalcoaches die wél taaldocent zijn, is dit waarschijnlijk gesneden koek.

Zolang dit materiaal nog in ontwikkeling is, wordt deze handleiding steeds aangepast.

Veel plezier en succes met het werken met **Pen!**

Reacties, suggesties en ervaringen kun je mailen naar info@faceaface.nl of b.oosterwaal@steunpuntvluchtelingendebilt.nl

Barbara Oosterwaal

N.B.

De bibliotheek in Bilthoven (Het Lichtruim) heeft een aparte kast met materiaal voor beginnende lezers. Het verdient aanbeveling om er een keer samen heen te gaan. Je kunt via de coördinator van Steunpunt Vluchtelingen De Bilt regelen dat je cursist voor een gering bedrag lid mag worden van de bibliotheek. Doe dat als je cursist al redelijk kan lezen, eerder heeft het geen zin.

Overzicht: wat komt waar aan de orde?

Nr	Katern	Letters	Toelichting
0	hallo!	--	nog niet schrijven, alleen spreken kennismaken: naam, adres, gezin woorden voor de les agenda/ afspraken: maanden, dagen, klok
1	pak en bak	A (korte klinker) P en B	woorden van 3 (en 4) letters, alleen kleine letters
2	man en maan	A en AA (kort en lang)	woorden van 3 en 4 letters, alleen kleine letters
3	pen en peen	E en EE (kort en lang)	woorden van 3 en 4 letters, alleen kleine letters
4	de regen	de sjwa (stomme e)	woorden met 2 lettergrepen (re- <u>g</u> en) meervoud op -en
5	pot en poot	O en OO (kort en lang)	2 medeklinkers achter elkaar (<u>b</u> rood)
6	De ring is rond	I	zinnetjes, interpunctie (D e kip is wit.)
7	Het stuur van de bus	U en UU (kort en lang) CH	klinker einde lettergreep (mu- <u>r</u> en) manen/ boten/ tenen
8	Van wie is de fiets?	IE en EE/ I en E, Q, Y, X	leenwoorden, hoofdletters ik zie/ ik leer/ ik zit/ ik spreek/ ik fiets/ ik eet/ ik drink
9	De geit is grijs	IJ en EI, SCH -lijk [lək]	schrijfletters, ik/jij/hij/zij/wij/ jullie, tegenstellingen (1) werkwoorden hebben en zijn
10	mijn groene schoenen	OE en UU en U	regelmatige werkwoorden: zoeken, lopen bijv. nw rode, gele (sjwa) tegenstellingen (2); drukletters
11	De bruine trui	UI	regelmatige werkwoorden z→s en v →f lezen/lees en schrijven/schrijf enkele klinkers einde woord (oma, radio, paraplu, kiwi)

12	De kleur van de deur	EU en UI	vragen, inversie hebben/ zijn; gaan/ staan / doen het grote raam → een groot raam
13	Het touw is blauw	AU en OU (en UI) NK (en NG)	oud/ uit willen/ kunnen/ mogen
14	Een duwtje in de rug	-UW	u/ je (formeel / informeel) werkwoorden duwen, geeuwen, schreeuwen, komen verkleinwoorden -je/-tje/-pje/-etje

Leren schrijven van het Latijnse alfabet

Voor degenen die gealfabetiseerd zijn in een schrift dat van rechts naar links gaat, is het schrijven erg lastig. Arabisch, Farsi en Koerdisch zijn o.a. talen die van rechts naar links geschreven worden. Houd dat in de gaten bij o.a. mensen uit Syrië, Irak en Iran.

Let erop dat ze onze letters van links naar rechts moeten schrijven:

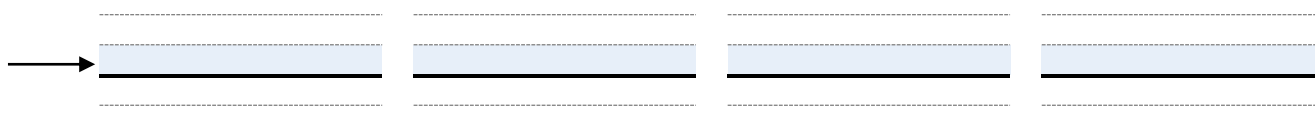
- de a: eerst het rondje c, dan het streepje a
- de b: eerst het streepje |, dan het halve rondje o
- de d: eerst het halve rondje c, dan het streepje |

Net zoals we dat zelf op school geleerd hebben. Dit is voor de schrijfsnelheid van belang. Als iemand zichzelf de schrijfwijze verkeerd heeft aangeleerd, maar leesbaar schrijft, besteed dan geen aandacht meer aan de 'techniek'.

Er zijn schrijfbladen behorend bij *Pen!* Ze staan in de Mediatheek bij het betreffende katern. In de handleiding staat aangegeven waar een schrijfblad gebruikt kan worden.

De schrijfbladen samen zijn gebundeld in een apart katern: *Van links naar rechts*.

In de eerste drie katernen staan de woorden in lichtgrijs afgedrukt, de cursist kan er dan overheen schrijven. Daarna pas schrijft hij zelf, met hulplijntjes.

Vanaf katern 4 t/m 11 wordt het schrijven als techniek alleen nog geoefend op de schrijfbladen/ in *Van links naar rechts*.

Eerst komen alle kleine letters aan bod, vanaf katern 6 ook de hoofdletters. Zie het overzicht.

Overzicht nieuwe letters in *Pen!*

Nr.	kleine letter	woord	kleine letter	woord	hoofdletter	woord	opmerking
nr. 1	a s t j d k m	as as/ sap tas jas das kat mat	v g r b p l	vat gat kar/ rat bal pak bal			
nr. 2	h	haan	n	haan			
nr. 3	e w	pen web	z	zes			
nr. 5	o f	oog slof	x	box			
nr. 6	i	ik/ kip	i	ik/ kip	D H	De Het	
nr. 7	u c	bus cent	u c	bus acht	E I T Z	Een Ik Twee Ze	
nr. 8	q y	quiz baby	q y	quiz baby	A C K O N S U V W X	Aap Cent Kin Oog Nek Sap Uur Vis Web (kusjes)	klein = groot
nr. 9	ij	ijs	ij	ijs	IJ J	IJs Jij	
nr. 10					B M P F	Bank Mama Papa Fiets	
nr. 11					G L Q R	Gat Leer Quiz Raam	

Katern 0: hallo

Dit katern is bedoeld voor de eerste les aan beginnende NT-2 leerders. Als je geen gemeenschappelijke taal hebt, moet je je behelpen met plaatjes en Google Translate of een woordenboek.

In dit katern vind je plaatjes waarmee je:

- kunt praten over familie (tip: neem een foto mee van je eigen gezin/ familie)
- duidelijk kunt maken wat je cursist nodig heeft (pen, schrift) en wat hij moet doen (lezen, luisteren, schrijven)
- een afspraak kunt maken (dagen van de week, maanden, getallen tot 30, klok)

Je kunt een TPR-oefening doen met de woorden die je in de les nodig hebt. Zie voorbeeld in katern 1.

De klok: werk maar met de digitale klok (14.30 uur), dan kan er geen misverstand ontstaan. De 'gewone' aanduiding (half drie) komt later wel.

Het is uitdrukkelijk **niet** de bedoeling dat de cursist leert schrijven aan de hand van dit katern. Begrijpen en uitspreken is het voornaamste. De woorden een paar keer hardop voorlezen en laten nazeggen, en dit steeds herhalen.

Let goed op de uitspraak en corrigeer vanaf het begin. Als iets verkeerd inslijpt, is het bijna niet meer te corrigeren. Zie voor meer uitleg bij katern 1.

Tip: als je cursist een geschikte telefoon heeft, kun je woorden inspreken. Dan kan hij/zij dit de hele week herhalen.

Katern 1: pak en bak

Ik heb gekozen om met de **a** te beginnen, omdat die redelijk eenvoudig te schrijven is. Ik heb lettertype *Comic Sans MS* gekozen, omdat daar de letters het meest op schrijffletters lijken. Verderop in de serie komen woorden/ tekstjes in andere lettertypes, om ook daaraan te wennen.

In de voettekst staat het hele alfabet. De medeklinkers die in dit katern aan bod komen zijn aangegeven met **paars**.

Ik heb ervoor gekozen om 'de' en 'het' pas te introduceren als de 'e' aan de beurt is. Als je dat anders wilt doen, kun je vanaf nu al het lidwoord erbij geven. In katern 4 worden alle woorden herhaald en van elk woord wordt het lidwoord erbij gegeven. Het is echt noodzakelijk om de lidwoorden erbij te leren!

1.1 - 1.8

De volgorde is:

- 1.1 woorden introduceren en laten naschrijven
- 1.2/1.3 herkennen
- 1.4 woorden introduceren en laten naschrijven
- 1.5 herkennen
- 1.6 woorden introduceren en laten naschrijven
- 1.7 herkennen
- 1.8 uit het hoofd schrijven

Het naschrijven gaat in etappes: de lichtgrijze woorden kunnen worden gebruikt om overheen te schrijven.

De plaatjes zijn zo duidelijk mogelijk. Als er echter twijfel is, gebruik dan de vertaalmachine van Google (zie de inleiding voor uitleg).

De **uitspraak** is heel erg belangrijk, corrigeer dit vanaf het begin. Veel talen kennen niet het verschil tussen korte en lange klinkers. Daarom wordt dit vanaf katern 2 contrastief aangeboden. In katern 1 is er alleen de korte **a**. Als die door de cursist als lange **a** wordt uitgesproken, moet je dat meteen corrigeren, want anders slijpt de klank verkeerd in.

Dus zegt de cursist '**kaar**' in plaats van '**kar**', besteed daar dan aandacht aan. Ook als je de cursist andere woorden leert uitspreken om te kunnen communiceren, zoals in katern 0, let dan op de uitspraak, zonder het verder uit te leggen.

Bij de **korte klinkers** zijn de spieren in het gezicht 'slap', je kunt de wangen makkelijk bewegen met je vingers. Bij **lange klinkers** zijn de spieren gespannen. Je kunt het laten zien en de cursist zelf laten voelen. Werk desnoods met een spiegel.

Je kunt dit [filmpje](#) bekijken om het verschil duidelijk te maken.

Arabisch sprekenden kennen niet het verschil tussen **b** en **p**.
Bekijk het filmpje over dit verschil in de Mediatheek.

1.1 Lees, luister en schrijf

Als je cursist nog niet kan schrijven, doe dan eerst
schrijfblad 1.1 en 1.2 en 1.3

1.4 Lees, luister en schrijf

Als je cursist nog niet kan schrijven, doe dan eerst
schrijfblad 1.4 en 1.5

1.6 Lees, luister en schrijf

Voor de variatie kun je hier beginnen met een luister- en beweegoefening met TPR (total physical response). Het gaat hier *alleen om begrijpen*, niet om spreken of schrijven! De beweging helpt om het begrip te verankeren. Het is niet erg dat niet alle woorden bekend zijn, de betekenis blijkt uit de gebaren.

Zorg dat je de vier voorwerpen kunt laten zien die in deze oefening gebruikt worden: tas, jas, das, kam. Bied ze als volgt aan (laten zien):

Stap 1 – alleen voorwerpen, vaste volgorde

Tas tas tas
Tas jas jas jas
Tas jas das das das
Tas jas das kam kam kam

Stap 2 – met gebaren, docent doet voor, cursist doet na

Pak de tas pak de tas pak de tas
Pak de tas Doe de jas aan doe de jas aan doe de jas aan
Pak de tas Doe de jas aan Doe de das om Doe de das om Doe de das om
Pak de tas Doe de jas aan Doe de das om Pak de kam Pak de kam Pak de kam

Stap 3 – zelfde volgorde, docent maakt geen gebaren meer, cursist wel

Pak de tas   Doe de jas aan   Doe de das om   Pak de kam

Stap 4 – idem stap 3 maar andere volgorde

1.8   Lees, luister en schrijf

Als je cursist nog niet kan schrijven, doe dan eerst schrijfblad 1.6 en 1.7

Let hier op de uitspraak van [p] en [b]. Arabisch-sprekenden horen in eerste instantie het verschil niet. De [p] is stemloos, je voelt je stembanden niet trillen. De [b] is stemhebbend. Kijk naar het filmpje. Laat de cliënt zelf de vingers op zijn keel leggen en voelen.

Bij schrijven is [b] en [d] ook lastig: bak en dak.

1.10   Luister en onderstreep

De nieuwe woorden zijn woorden die met geleerde letters geschreven worden. De cursist kan door goed luisteren het juiste woord onderstrepen.

1. kas   2. pap   3. gas   4. map   5. rat

1.11   Lees, luister en schrijf

Bovenstaande woorden komen hier weer terug.

1.12 Slinger

De woorden zelf aan elkaar rijgen. De laatste letter van het woord is de eerste letter van het volgende woord.

Zo raakt de cursist vertrouwd met de letters. En hij ziet de woorden nog een keer voorbij komen.

Veel keuze is er nog niet in dit eerste katern. We hebben nog geen woorden die beginnen met een -s gehad. Dit spelletje wordt makkelijker uitvoerbaar als de cursist meer woorden geleerd heeft. Je kunt de slinger dan ook langer maken.

- pap - pak - kat - tas
- kam - map - pak - kas
- gat - tak - kam - map
- kam - map - pap - pas

1.13 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen. De cursist kan de genoemde woorden ook aanwijzen.

1	~~kas~~	kat
2	gat	~~mat~~
3	~~jas~~	tas
4	kar	~~kat~~
5	das	~~pas~~
6	bal	~~pap~~

7	gas	~~gat~~
8	~~bak~~	pak
9	~~mat~~	map
10	as	jas
11	~~dak~~	bak
12	~~bak~~	bal

1.14 Dictee

De dictees zijn alleen maar losse woorden. Dat verandert vanaf katern 7.

Zeg elk woord 2x.

1	kat
2	jas
3	mat
4	das
5	gat
6	bal

7	as
8	kar
9	vat
10	bak
11	pak
12	pap

Katern 2: man en maan

In de voettekst staat het hele alfabet. De medeklinkers die in katern 1 aan bod komen zijn aangegeven met **paars**. De nieuwe medeklinkers die in katern 2 aan bod komen zijn aangegeven met **oranje**. Het zijn er maar 3.

In dit katern worden de korte en lange klinkers geïntroduceerd. We beperken ons hier tot de korte A en de lange AA. Bij de woorden waarmee het verschil wordt uitgelegd, is de korte klank met **blauw** aangegeven en de lange klank met **rood**: man / maan

Dit wordt in de volgende katernen doorgezet voor de andere klinkers.

2.1 Lees, luister en schrijf

Als je cursist nog niet kan schrijven, doe dan eerst schrijfblad 2.1

2.4 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

Kaas – naam – vaat – sap

Eet de kaas – schrijf je naam – doe de vaat – drink het sap

2.8 p en b

Nog een keer aandacht voor p en b. Met 2 nieuwe woorden erbij: pad en bad. Leg zo nodig (als de cursist erom vraagt) uit dat de [d] aan het eind van een woord als [t] uitgesproken wordt.

Voor de taalcoach: Aan het eind van een woord staat in het Nederlands altijd een stemloze klinker, en stemhebbende klinkers worden stemloos:

[d] → [t]   baden - bad / bedden - bed

[v] → [f]   schrijven - schrijf / scheve - scheef

[z] → [s]   lezen - lees / bazen - baas

2.12 Slinger

Woorden spelenderwijs op een andere manier bekijken en rangschikken, zodat ze beter blijven hangen.

- haan - naam - map - paal
- haar - rat - tak - kaas
- bad - dak - kam - maan
- vaat - tak - kar - raam
- maan - naam - map - pap
- baas - sap - paar - rat

2.13 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt. Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen (of aanwijzen).

1	maan	~~maan~~
2	kaas	~~kas~~
3	~~kat~~	kas
4	pan	~~paar~~
5	~~raam~~	naam
6	~~pap~~	pas

7	vaat	~~vat~~
8	~~maan~~	naam
9	~~kam~~	raam
10	~~mat~~	maat
11	gat	~~pak~~
12	~~gas~~	gaas

2.14 Dictee

De dictees zijn alleen maar losse woorden. Dat verandert vanaf katern 7.

Zeg elk woord 2x.

1	kaas
2	maan
3	tas
4	raam
5	pak
6	gaas

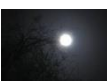

7	vaat
8	gat
9	naam
10	vat
11	mat
12	kas

2.15 Puzzel

Facultatief. Alleen voor cursisten die weten wat een sudoku is. Normaal gesproken gaat het om de cijfers 1 t/m 9, je kunt er hele puzzelboeken van kopen.

Sudoku: in elke rij en in elke kolom en in elk van de 9 vierkanten moet elk voorwerp één keer vermeld staan. Nog een keer de link tussen plaatje en schrift.

Oplossing:

kaas	man	bal	dak	maan		haan		sap
sap		maan	man	bal	bak	dak	kaas	tas
bak				haan		man	bal	
tas	bal		haan		dak	maan		
dak	sap	haan	maan	tas	kaas		man	bak
		kaas	bak			tas	haan	
haan				bak				bal
maan	kaas	sap	bal	dak	haan	bak		man
	bak	dak	tas		man	sap	maan	

Katern 3: pen en peen

In de voettekst staat het hele alfabet. De medeklinkers die in katern 1 aan bod komen zijn aangegeven met **paars**. De nieuwe medeklinkers die in katern 2 aan bod komen zijn aangegeven met **oranje**. De nieuwe medeklinkers van katern 3 zijn **groen**.

In dit katern beperken we ons tot **e** en **ee**. De 'sjwa' (stomme e) komt in katern 4.

De spellingregels zijn impliciet gelaten. Voor taalcoaches:

<i>Regel</i>	<i>Voorbeeld</i>	<i>Katern</i>
Als de 'e' gevolgd wordt door een medeklinker, en deze lettergreep de klemtoon heeft, dan is de uitspraak [ɛ]. Dit is de aanduiding in fonetisch schrift, zoals die vaak in woordenboeken staat.	bel [b ɛ l]	3
Als de 'e' als lange klinker uitgesproken wordt, staat er een dubbele 'ee' als hierna een medeklinker volgt. Er staat een enkele 'e' aan het einde van een lettergreep. De aanduiding in fonetisch schrift is [e].	veer [v e r]	3
Als de 'e' onbeklemtoond is, noemen we hem 'sjwa'. In fonetisch schrift: [ə]. Hij wordt ook wel 'stomme e' genoemd. Dat doen we niet, omdat de cursist het woord 'stom' verkeerd zal interpreteren.	veren [v e r ə n] beleg [b ə l ɛ g]	4
Als de 'e' als lange klinker uitgesproken wordt en aan het einde van een lettergreep staat, schrijven we maar één 'e'.	veren [v e r ə n]	7

3.1 Lees, luister en schrijf

Als je cursist nog niet kan schrijven, doe dan eerst schrijfblad 3.1 en 3.2

3.4 Lees, luister en schrijf

De [e] in woorden op -eer (bijv. 'weer', 'beer', 'peer') wordt iets anders uitgesproken, de klank neigt naar de [i]. Deze woorden staan daarom apart vermeld bij 3.4.

3.5 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

Pen – potlood – peer – map

Pak de pen – schrijf met potlood – eet een peer – doe je map open

3.11 Slinger

- been - net - tak - kas
- web - bek - kat - tak
- zeep - pan - naam - man
- bad - den - net - tas

3.12 Raad het woord

Het ouderwetse 'galgje'. Om nare associaties te voorkomen gebruik je een fiets.

Bij iedere fout geraden letter teken je een onderdeel van de fiets. Je kunt het grijze plaatje gebruiken om over te trekken, of je tekent zelf een fiets.

Als de fiets compleet is en het woord niet geraden, heeft de cursist 'verloren'.

Dit is nu nog makkelijk (behalve voor heel moeilijk lerende cursisten). Je kunt dit spelletje natuurlijk bij volgende katernen ook doen, het wordt dan steeds moeilijker.

3.14 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	net	~~nat~~
2	bak	~~bek~~
3	~~net~~	neet
4	~~pen~~	peen
5	~~naam~~	naam
6	pet	~~pad~~

7	hek	~~hak~~
8	keet	~~week~~
9	bed	~~bad~~
10	bad	~~nat~~
11	~~bed~~	bek
12	bel	~~bal~~

3.15 Dictee

Zeg elk woord 2x.

1	pen
2	raam
3	bak
4	bed
5	been
6	kaas

7	bad
8	nat
9	neet
10	zeep
11	week
12	bek

Katern 4: de regen

Er zijn geen nieuwe letters bijgekomen. De lidwoorden 'de' en 'het' worden hier geïntroduceerd, maar zonder uitleg. Aan de hand van de plaatjes worden alle woorden herhaald, en de lidwoorden toegevoegd. Voortaan krijgt ieder nieuw woord meteen het bijbehorende lidwoord erbij.

Zie bij katern 3 de uitleg over de [ɛ], de [e] en de [ə]

Je hoeft nog niet uit te leggen dat aan het eind van een lettergreep maar één 'e' staat terwijl je het toch als [e] uitspreekt. Als slimme cursisten dit opmerken, kun je het uitleggen. Dit onderdeel komt terug in katern 7. Dan alle lange klinkers: a/aa, e/ee, o/oo en u/uu.

Impliciet blijft ook het meervoud op -en. Slimme cursisten hebben dit door. Voor de anderen wordt dit onderwerp in katern 7 verder behandeld.

4.7 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

Vanaf nu het lidwoord erbij.

De letter – de beker – de bel – het bestek

Schrijf de letter **e** – drink uit de beker – druk op de bel – eet met bestek

4.12 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	bedden	~~bell~~ en
2	veer	~~ver~~ en
3	~~w~~ eeke	weken
4	pennen	~~p~~ een
5	~~n~~ ekken	bekken
6	~~p~~ eren	beren

7	neten	~~n~~ ekken
8	tenen	~~t~~ enen
9	~~r~~ egen	veger
10	~~n~~ egen	regen
11	~~z~~ even	negen
12	~~b~~ eer	weer

4.13 Dictee

De dictees zijn alleen maar losse woorden, vanaf nu met lidwoord. Zeg elk woord 2x.

1	de zeven
2	de negen
3	de pennen
4	de bedden
5	de bellen
6	het weer

7	het bed
8	de veger
9	de week
10	de weken
11	de veer
12	de peren

Katern 5: pot en poot

Ook hier gaat het weer om het contrast tussen korte en lange klinkers. Verder worden woorden geïntroduceerd met 2 of zelfs 3 medeklinkers achter elkaar (brood - stroom).

Let op: cursisten uit Irak/ Iran voegen vaak een sjwa [ə] toe tussen 2 medeklinkers.

'Fiets' wordt dan *[fitəs] en 'rots' wordt *[rɔtəs]. Als je dat niet corrigeert, wordt het een hardnekkige fout.

N.B.1 In fonetisch schrift is de o van 'pot' [ɔ]. De o van 'poot' is [o].

N.B. 2 Een fout woord of foute uitspraak wordt aangegeven met *voor het woord.

5.1 Lees, luister en schrijf

Als je cursist nog niet kan schrijven, doe dan eerst schrijfblad 5.1 en 5.2

5.7 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

De sok – de klok – de vork – de stok

Trek de sok aan – kijk op de klok – eet met een vork – pak de stok

5.10 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt. Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	~~p~~ ot	poot
2	rok	~~r~~ oek
3	~~s~~ troom	spoor
4	~~s~~ tof	slof
5	~~b~~ ot	boot
6	bed	~~b~~ et

7	oog	~~o~~ er
8	~~z~~ en	zoon
9	~~b~~ ees	bos
10	~~r~~ ets	rook
11	boot	~~b~~ roed
12	bot	~~p~~ et

5.11 Dictee

Zeg elk woord 2x.

1	de stof
2	het brood
3	de boot
4	de zon
5	de slof
6	het spoor

7	de stroom
8	het woord
9	de koorts
10	de rok
11	de box
12	de rots

Katern 6: de winkel is open

Behalve aan de [i] wordt ook aan de 'nk' aandacht besteed.

Het verschil tussen [i] (kip) en [i] (fiets) komt in katern 8. Dat is met opzet gedaan, omdat dan voor het eerst twee tekens één klank vormen.

6.3 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

De pil – de zin – de bril – de wc

Slik de pil – schrijf de zin – zet de bril op – loop naar de wc

6.6 Zoek het woord

Deze woorden komen terug in katern 10, als we de 'nk' gebruiken als 'opstapje' naar 'ng'.

Dit 'opstapje' is niet nodig voor cursisten met een moedertaal waar 'ng' bekend is. In het Arabisch is het in elk geval onbekend en dus moeilijk.

Ik heb als afleider voor winkel ook 'wikkel' toegevoegd. Als men vraagt wat het woord betekent, kun je dit plaatje laten zien. Het woord komt terug bij 6.10 en in katern 10.

6.9 Schrijf

Voor het eerst mogen de cursisten kleine zinnestjes schrijven. Dat betekent ook kennismaken met een paar hoofdletters, en met de punt aan het eind van de zin. Let erop dat ze dat goed doen. Het komt terug in het schrijfexamen. Alle hoofdletters komen in katern 8.

In 6.9 moeten cursisten zelf de zinnestjes vormen met behulp van het plaatje + de kleur.

1. De pil is geel.
2. De pot is rood.
3. De bril is zwart.
4. De zon is geel.
5. De bank is paars.
6. De enkel is paars.
7. De vis is zwart.

6.10 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt. De onbekende woorden zijn uitgelegd met een plaatje.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	~~wikkel~~	winkel	7	enkel	~~winkel~~
2	~~lip~~	pil	8	lip	~~stip~~
3	~~kind~~	wind	9	kip	~~lip~~
4	stip	~~stop~~	10	spin	~~stip~~
5	zin	~~zon~~	11	~~plank~~	plak
6	vis	~~ves~~	12	rond	~~rand~~

6.11 Dictee

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 De kip is wit.
- 2 Dit is wit brood.
- 3 De stip is geel.
- 4 De zin is kort.
- 5 De pink is kort.
- 6 De winkel is open.
- 7 De spin is zwart.
- 8 De boot is rood.
- 9 De bril is paars.
10. De pil is wit en rood.
- 11 De wipkip is geel.
- 12 Dit is een bank.

Katern 7: het stuur van de bus

De uitspraak van de [œ] in 'bus'.

In het [Internationaal Fonetisch Alfabet](#) (IPA) wordt de zogenaamde sjwa (stomme e) geschreven met een 'omgekeerde e': ə. Zo staat de uitspraak vermeld in woordenboeken. In *Pen!* is de sjwa grijs gemaakt (zie katern 4, de regen).

De 'u' van bus lijkt erg op de sjwa, maar verschilt een heel klein beetje. Daarom is de 'u' blauw en niet grijs. In het woordenboek staat [œ] voor deze klank.

In het Nederlands kan de sjwa geschreven worden als e (*vader*), u (uitsluitend in plaatsnamen als *Winsum*), ij (*moeilijk*), i (*wazig*) of met een [apostrof](#) (*m'n*). De Nederlandse sjwa (IPA ə) verschilt op een subtiele manier van de u-klank in *put* (IPA œ): de laatste klinker van *katterig* is net iets anders dan die van *kattenrug*.

7.4 De letterdief en de (letter)koerier

De letterdief wordt op basisscholen wel gebruikt om aan de kinderen duidelijk te maken dat aan het eind van een open lettergreep een van de klinkers wegvalt: **muur** → **mu**ren

De (letter)koerier heb ik zelf verzonnen: hij brengt een extra medeklinker voor de uitspraak: **bus** → **bussen**

Er zijn gesloten lettergrepen, die eindigen op een medeklinker. Voorbeeld **bed**-den.

Open lettergrepen eindigen op een **klinker**, bijvoorbeeld **stu**-ren. Dit geldt ook voor de 'i', maar die komt pas in katern 8 aan bod, samen met 'ie'.

Klinkers aan het eind van een lettergreep worden lang uitgesproken. Daarom hoeft er geen dubbele klinker te staan, door deze regel 'weet' je het gewoon.

Enkele klinkers in een gesloten lettergreep (bijv. 'man') worden kort uitgesproken. Om die korte klinker in het meervoud te behouden, wordt de medeklinker verdubbeld ('man-nen').

Het is lastig dit uit te leggen aan NT2-leerders, omdat je moet begrijpen wat een klinker/medeklinker / lettergreep is.

Voor buitenlanders die wat Engels of Frans spreken:

NL	Engels	Frans
Lettergreep	Syllable	Syllabe
Open lettergreep	Open syllable	Syllabe ouverte
Gesloten lettergreep	Closed syllable	Syllabe fermée
Klinker	Vowel	Voyelle
Medeklinker	Consonant	Consonne

Voor een deel van de cursisten is dit te hoog gegrepen. Zij moeten het maar leren door het steeds te zien, en zullen waarschijnlijk altijd fouten blijven maken met schrijven.

Belangrijk is erop te wijzen dat je de korte of lange klinker kunt **horen**, er is verschil tussen 'mannen' en 'manen'. Dit vergt voor buitenlanders veel training. We zijn hier vanaf *Pen!* 2 al mee bezig.

De meervoudsregels.

Deze regels zijn voor je eigen kennis, niet om allemaal te behandelen.
Geleidelijk aan worden sommige meervouden op -s geïntroduceerd in *Pen!*

Het meervoud eindigt doorgaans op -en. Een aantal woorden heeft een meervoud op -s.

	voorbeelden
1. Zelfstandige naamwoorden die eindigen op een enkele klinker (met apostrof als het een -a, -i, -o of -u betreft)	kiwi's opa's
2. Zelfstandige naamwoorden die eindigen op de onbeklemtoonde uitgangen -el, -em, -en, -er, -erd, -aar, -aard of -um	kachels bezems vegers
3. Leenwoorden die ook een meervoud op -s hebben in de oorspronkelijke taal	trams flats laptops

Zie (indien nodig) voor meer details en uitzonderingen:

<http://www.dutchgrammar.com/nl/?n=NounsAndArticles.11>

Een andere regel voor het meervoud is dat de klank van het enkelvoud behouden blijft.
Dus: kat → katten. Om de korte [a] te behouden, wordt een extra medeklinker (hier: [t]) ingevoegd (de letterkoerier).

Er zijn natuurlijk uitzonderingen, die moeten gewoon uit het hoofd geleerd worden. Leg er de nadruk op dat je kunt *horen* wat je moet opschrijven.

Uitzonderingen m.b.t. de woorden die we tot nu toe zijn tegengekomen in *Pen!*:

dak - daken

pad - paden (let op: pad - padden bestaat ook maar dan gaat het om het beestje).

bad - baden

gat - gaten

Deze onregelmatige meervouden zijn bewust niet in de oefeningen opgenomen.

7.3 Luister, lees en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

De juf – de muur – de muts – de gum

Groet de juf – loop naar de muur – zet de muts op – pak de gum

7.5 Vul in

Regel: alle meervoudswoorden hebben 'de' als lidwoord. Dat staat bovenaan de oefening aangegeven, maar waarschijnlijk moet je de cursist hier op wijzen.

De muur / de muren, **het** stuur/ **de** sturen.

7.6 Lees, luister en schrijf

Verder is er nog de medeklinkercombinatie **ch**. Net als de 'ng' uitspreken als één klank.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Wanneer woorden met ch en wanneer met g geschreven worden, is niet uit te leggen. Het boek *ligt* op tafel, het is *licht* buiten. Dat is gewoon uit het hoofd leren.

7.8 Puzzel

In deze puzzel zijn de woorden horizontaal en verticaal geschreven, maar niet diagonaal. Wel van links naar rechts en van rechts naar links.

m		d	e	b		n	i	k	vruchten	acht
a		s	t	o	f		k	a	stuur	bocht
k		t	h	c	u	l		c	vlecht	kachel
v	r	u	c	h	t	e	n	h	licht	mug
l		u	a	t				e	kin	eerst
e	e	r	s	t	h	c	i	l	maan	bed
c	k		s		n	a	a	m	uren	puzzel
h	a		e		n	e	r	u	lucht	stof
t	p	u	z	z	e	l		g	zes	pak
									kam	ik

7.11 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt. Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	~~muur~~	muren
2	~~kus~~	kussen
3	~~rug~~	juf
4	lucht	~~acht~~
5	mug	lucht
6	muts	~~munt~~

7	gum	~~bult~~
8	stuur	~~vuur~~
9	~~bult~~	punt
10	sturen	vuren
11	plus	~~bus~~
12	licht	lucht

7.12 Dictee

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 De bus komt om acht uur.
- 2 Het stuur is zwart.
- 3 De poten van de kameel.
- 4 Ik ben dun en de juf is dik.
- 5 Ik maak een puzzel.
6. De kachel is heet.
7. Ik hoor de mug.
8. De muur is geel.
9. De bult is dik.
10. Het kussen is rood.
- 11 De muts is paars.
- 12 De munt is rond.

Katern 8 : Van wie is de fiets?

In dit katern wordt een begin gemaakt met vragen stellen (zie de titel). In de quiz (8.6) worden vragen gesteld (wie, wat en welk). De cursisten hoeven dit niet zelf te kunnen, want dat is nog te moeilijk.

8.1 IE en I

De korte i [I] van *kip* is in katern 6 besproken. De behandeling van de lange i [i] is bewust uitgesteld tot een later moment, omdat de schrijfwijze verwarring kan wekken: *ie* of *i*.

Ofschoon 'ie' met twee verschillende klinkers geschreven wordt, is het geen tweeklank. In een tweeklank (diftong) hoor je 2 verschillende letters. Bij 'ui' hoor je er een 'j' achter, net als bij 'ei'/'ij'. Bij 'au'/'ou' hoor je er een 'w' achter.

De *ie* is dus gewoon één klank en past in het rijtje *korte* en *lange* klinkers: a/aa, e/ee enz.

De [I] vind je in gesloten lettergrepen: *kip*, *vis*, *kind*.

De [i] geschreven als *i* vind je in open lettergrepen of aan het eind van een woord: *kiwi*.

De [i] geschreven als '*ie*' vind je overal: *drie*, *kies*, *kie*-zen. Als er in het enkelvoud 'ie' staat, dan in het meervoud ook (en dus aan het eind van de lettergreep).

Afhankelijk van het niveau van je cursist kun je uitleggen wanneer 'i' en wanneer 'ie' geschreven wordt.

Ik heb het moeilijke woord **bibliotheek** toegevoegd, omdat je cursist daar naar toe kan gaan voor extra materiaal. De bibliotheek in Bilthoven heeft een aparte kast met materiaal voor beginnende lezers. Het verdient aanbeveling om er een keer samen heen te gaan. Je kunt via de coördinator van Steunpunt Vluchtelingen De Bilt regelen dat je cursist een jaar lang gratis lid mag worden.

8.1 Luister, lees en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

De kiwi – het bier – de nul – de riem

Eet de kiwi – drink het bier – schrijf de nul – doe de riem vast

8.2 Vul in

Er is één nieuw woord: 'het bier'. Dat kunnen ze dus afleiden, want de rest is bekend (of zou dat moeten zijn). Of als je de TPR gedaan hebt, is het al duidelijk.

8.3 Vreemde woorden

De laatste letters: y (baby) en q (quiz). Nu hebben we alle letters gehad.

In dit onderdeel staan buitenlandse woorden, die je daarom anders uitspreekt/ schrijft dan volgens de spellingsregels van het Nederlands. De afwijkende klanken zijn **paars** gemaakt.

De meeste leenwoorden komen uit het Engels (computer, baby, quiz) en Frans (bureau, ambulance, café, chauffeur).

Soms houden we de oorspronkelijke spelling, soms wordt deze aangepast (portemonnee)

De trema is om aan te geven dat de 2 klinkers apart uit te spreken. In dit geval de i en de sjwa: Syrië

De trema komt terug in het meervoud van knie en drie bij 8.9

8.4 Lees, luister en schrijf

Extra TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

Het woord – de tablet – de cola – de computer

Typ het woord – kijk op je tablet – drink de cola – start de computer op

8.5 De C

De c wordt als [s] uitgesproken voor een e en een i en een ij.

De c wordt als [k] uitgesproken voor een a, een o en een u.

Dit wordt aangegeven met de kleuren groen en paars.

8.6 Zinnetjes

Hier worden werkwoorden geïntroduceerd. In katern 9 over de IJ komt het hele rijtje aan bod, ook dus jij, hij, zij, wij. Hier houden we het op ik, ze of een ander onderwerp, bijv. 'de koning'. Het begrip 'werkwoord' hoeft nog niet te worden uitgelegd, tenzij iemand er naar vraagt.

8.7 Hoofdletters

In Pen 6 staan de eerste zinnetjes. Alleen de hoofdletters D (van 'de') en H (van 'het') zijn gebruikt.

In Pen 7 komen daarbij de E, de I, de T en de Z.

In Pen 8 volgen de A, de N en alle letters die je hetzelfde schrijft als de kleine letters: C, K, O, S, U, V, W en X.

Hiervoor zijn aparte oefenbladen gemaakt.

Let op dat ze de woorden van 8.7 met een hoofdletter schrijven in hun schrift.

8.9 Meervoud op -s

Zie 7.4 voor de regels van het meervoud. Het gaat hier dus om de uitzonderingen.

8.10

Fatima en Martien wonen in Bilthoven. Ze hebben een baby.

Ze heet Maria. Maria zit in de box. Ze speelt niet. Ze heeft het warm. Heeft ze koorts?

Ja, ze heeft 38 vier.

Fatima wil naar de dokter. Maar Martien zegt: 'dat is niet nodig'. De baby wordt vanzelf beter. Fatima wordt boos.

Ze wil naar de dokter met Maria.

Martien belt voor een afspraak.

Om drie uur kunnen ze naar de dokter.

De dokter zegt: ze heeft een beetje koorts. Dat is niet erg.

Als de koorts hoog wordt vanavond, geef je een paracetamol. Paracetamol voor kinderen.

Het gaat vanzelf over na twee of drie dagen.

Als de koorts heel hoog wordt, dan bel je. Anders niet.

8.11 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	knie	~~drie~~	7	drinken	~~printen~~
2	printer	prinses	8	friet	~~fiets~~
3	vier	~~fiets~~	9	~~rem~~	jam
4	riem	~~rem~~	10	rivier	~~vier~~
5	~~bak~~	bank	11	~~bureau~~	buren
6	uren	~~buren~~	12	~~beer~~	baby

N.B. het woord 'buren' is nog niet behandeld, maar meestal kent men het wel. Het komt in katern 10 (boeren/buren).

8.12 Dictee

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 Een aap is een dier.
- 2 De fiets is zwart.
- 3 De baby zit in de box.
- 4 De docent geeft les.
- 5 Ik eet brood met jam.
- 6 Ik zie de zee.
- 7 Drie plus vier is zeven.
- 8 Ik heb een laptop.
- 9 We hebben een computer.
- 10 Ik maak een quiz.
- 11 Ik ga naar de camping.
- 12 Van wie is de fiets?

Katern 9 : De geit is grijs.

9.1 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6 voor de uitleg)

De rijst – het ijsje – het ei – het water

Kook de rijst – eet het ijsje – bak het ei – drink het water

9.2 Lees en leer

Werkwoorden **hebben** en **zijn** worden geïntroduceerd, in verschillende kleuren. Dit komt terug in katern 12, waar er echt mee geoefend wordt.

In het tekstje staan ook de werkwoorden 'heten' en 'wonen', dat wordt verder niet uitgelegd. Je kunt het rijtje opschrijven voor leergierige cursisten.

9.8 en 9.9 Tegenstellingen

Hier wordt het woord 'lelijk' geïntroduceerd. De uitspraak is [lɛk]. Omdat je het uitspreekt met de sjwa, is de ij grijs gemaakt.

Vraag of de cursist meer woorden op 'lijk' kent. Voorbeelden: vriendelijk, behoorlijk, eigenlijk, vreselijk, gevaarlijk, vrolijk, makkelijk, moeilijk. In 9.10 staan er een paar.

9.11 Luister en vul in

Let op: Het luisteren en invullen is al zo moeilijk, dat de cursist mogelijk de draad kwijtraakt. Voor je begint, kun je het verhaal in grote lijnen vertellen. En natuurlijk aansluiten bij de situatie van de cursist (Waar doe jij boodschappen? / Zit jouw kind dichtbij op school?).

Lees de tekst langzaam en duidelijk voor.

Het is maandag. Mijn kind is naar school. Ze heet Sara.

Ik ga boodschappen doen bij de Aldi.

De Aldi is dichtbij.

Ik koop rijst en prei en kaas.

En een fles wijn.

O ja, het brood is op. Ik koop twee broden.

De prijs van de wijn is laag.

Mijn mand is vol.

Ik ga naar de kassa.

Ik betaal vijftien euro.

Ik ga terug naar mijn flat met de boodschappen.

De tas is zwaar, heel zwaar. Mijn arm doet pijn.

Het is twaalf uur. Ik ga mijn kind ophalen.

Ik loop naar school.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Ik ga met mijn kind naar huis.

Ze krijgt brood met ei.

Ik bak twee eieren met kaas.

Een ei voor mij, een ei voor mijn dochter.

Ik leg het ei op een boterham.

Ze vindt het erg lekker en ik ook.

De bel gaat. Het buurmeisje vraagt: kom je spelen, Sara?

'Mag het, mama?', vraagt Sara.

Ja hoor, maar blijf hier op het gras.

En om vijf uur thuis!

9.12 Beweeg

Introductie in de werkwoorden: ik en jij. Je hoeft het nog niet uit te leggen.

Dit zijn de werkwoorden die in de koppen gebruikt worden: lees, luister, schrijf. Ik praat of ik spreek. Laat de cursist de beweging maken.

Je kunt het uitbreiden met 'niet'. Bijv. 'ik lees niet' (boek dicht doen of hand voor je ogen).

De uitleg over werkwoorden komt in katern 10.

De 'ui' van 'luister' komt later. Corrigeer zondig en zeg dat je er op terug komt in nummer 11.

9.13 Spelletje

'Galgje' met een hele zin. De cursist noemt steeds een letter, en als die goed is wordt de letter op de juiste plaats gezet. Komt de letter vaker voor, dan wordt hij op meer plaatsen gezet. In plaats van een galg wordt een fiets gebruikt in verband met negatieve associaties van vluchtelingen. Is de fiets getekend en de zin niet geraden, dan heeft de cursist verloren.

9.14 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	jij	~~hij~~
2	~~bij~~	ei
3	~~rijst~~	grijs
4	prei	~~prijs~~
5	~~scheef~~	schip
6	schap	~~schaap~~

7	~~schaats~~	schaar
8	trein	~~plein~~
9	plein	~~wijn~~
10	~~Parijs~~	prijs
11	~~wei~~	wijn
12	schep	~~schap~~

9.15 Dictee

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 De jurk is kort en de rok is lang.
- 2 De reis naar Zeist is kort.
- 3 De school is dichtbij.
- 4 Het kleine meisje heeft lang haar.
- 5 Zij eet brood met ei.
- 6 Mijn dochter woont in Utrecht.
- 7 Hij is blij want hij is vrij.
- 8 Ik heet Marjolijn, en jij? *
- 9 Ik reis met de trein.
- 10 Het schaap en de geit staan in de wei.
- 11 De jas is zwart en de das is grijs.
- 12 Het is om zes uur licht.

* Marjolein mag natuurlijk ook

Katern 10 : ik zoek mijn groene schoenen

Voor veel buitenlanders is de OE moeilijk te onderscheiden van de UU. In sommige talen wordt de geschreven U uitgesproken als OE. Verwarring dus, en belangrijk om goed op de uitspraak te letten. Vandaar woordparen als muur/moer (moer is nou niet bepaald een frequent woord, het gaat hier echt om de uitspraak gekoppeld aan het schrift) en vuur/voer. Een veel gemaakte fout is 'hoer' in plaats van 'huur'. Maar dat vond ik te gek om in de les te zetten met een plaatje.

10.1 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (voor uitleg zie 1.6)

De zin – de docent – het boek – de e-mail

Schrijf de zin – luister naar de docent – lees het boek – schrijf de e-mail

10.2 en 10.6 Citaten

Vanaf 10.2 staan er *citaten* in de tekst. In 10.6 moeten de citaten herkend worden. Leg uit: aanhalingstekens, dubbele punt en hoofdletter. Dit moet men weten voor het examen. Ze hoeven het nog niet zelf te schrijven.

10.3 / 10.4 Werkwoord

Het begrip *werkwoord* wordt geïntroduceerd. Lastig voor degenen die geen kennis van grammatica hebben in hun moedertaal. Zoek eventueel het begrip op via Google translate. Dit begrip vraagt een zeker abstractievermogen van de cursist. Als dit echt ontbreekt, doe dan geen moeite, dat is alleen maar demotiverend. De cursist kan dan beter kleine zinnestjes leren, zonder uitleg.

Een werkwoord duidt *actie* aan. Dat is natuurlijk bij sommige werkwoorden moeilijk uit te leggen: 'liggen' is dan ook een actie en 'slapen' ook. Ik heb daarom 'zoeken' en 'lopen' gebruikt, daar is het duidelijk.

Voor sommige cursisten is het gebruik van 'ik' / 'jij' / 'hij' enz. heel vreemd, omdat deze woordjes in hun moedertaal niet gebruikt wordt. Ik heb pictogrammen gebruikt om het duidelijk te maken. Het gebruik van 'u' als beleefdheidsvorm blijft nog even buiten beschouwing.

Dat je met 'hij' en soms met 'zij' ook kunt verwijzen naar dingen, is ook heel lastig.

Voorbeeld: de stoel is zwaar → hij is zwaar. In 10.7 staat 'de boot zinkt' → hij zinkt.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Bij 'zoeken' is de regel voor de tegenwoordige tijd het meest duidelijk geïllustreerd:

enkelvoud: stam, stam+t

meervoud: hele werkwoord

Bij veel werkwoorden komt de klinkerkwestie om de hoek: **lopen** / ik **loop**, **nemen**/ ik **neem**, **slapen** / ik **slaap**, **duren**/ het **duurt**.

- UITSpraak

Je moet uitgaan van wat je **hoort** als het hele werkwoord wordt uitgesproken: een **korte** of een **lange** klinker.

- SPELLING

Het lastige is dat het hele werkwoord twee lettergrepen heeft (zoe-ken), en dat dit beeld verstoord wordt door het schrappen van de -en om de stam te vinden:

niet *zoe-ken maar zoek. Opeens wordt het dus een gesloten lettergreep (die eindigt op een medeklinker). Dat is bij de OE geen probleem. Maar wel bij *lo-pen. Hier wordt de klinker verdubbeld om een juiste uitspraak te krijgen.

Bij werkwoorden met een korte klinker, bijv. 'zitten' is iets anders aan de hand.

- UITSpraak:

Je hoort een korte klinker: zit-ten

- SPELLING:

Het schrappen van de -en levert op: *zitten

De stam eindigt op een dubbele medeklinker, en dat kan niet in het Nederlands. Daarom wordt bij deze werkwoorden ook de laatste medeklinker geschraapt: zitte

Een lange uitleg voor ons, moedertaalsprekers. Maar voor buitenlanders is dit echt erg lastig. Deze uitspraak- en spellingsregels gelden, zoals we gezien hebben, ook voor zelfstandige naamwoorden (de jas/ de jassen, het raam/ de ramen).

Belangrijk is om uit te gaan van de uitspraak: de buitenlander kan het HOREN, en dan kan hij weten hoe hij het woord moet schrijven.

Opmerkingen:

- 1 In veel gevallen is het werkwoord in de tegenwoordige tijd regelmatig, maar in de verleden tijd onregelmatig. Voorbeelden: zoek/ zocht, loop/liep, zit/zat. Dit zijn sterke werkwoorden. Dit komt later aan de orde (niet in deze serie).
- 2 Je kunt het werkwoord vinden door de zin in de verleden tijd te zetten. Aan dit regeltje hebben we nu nog niets, omdat de verleden tijd nog niet aan de orde is. Dat komt later (niet in deze serie).

3 Er kan verwarring optreden tussen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden.

Voorbeelden:

<i>werkwoord (ik, wij enz)</i>	<i>zelfstandig naamwoord (de, het)</i>
ik bak een taart	de bak van de hond
ik fiets naar school	de fiets van Piet
wij groeten de buren	de groeten aan de buren
wij boeken een reis	de boeken van de bibliotheek
ik werk bij Aldi	het werk is leuk

10.5

De gewone drukletters worden geïntroduceerd. De a en de g worden anders geschreven, dit hoeft de cursist alleen maar te herkennen.

10.7 nk en ng

Veel buitenlanders menen dat ze de n en de g apart moeten uitspreken, en zeggen dan bijv. jon-gen. (Welk gen? het jon-gen?)

Blijkbaar wordt het vaak niet gecorrigeerd, want ik heb al heel wat verbaasde blikken gezien. Ingesleten fouten eruit krijgen is lastig. Wat meestal wel helpt is het volgende: iedere keer als een bepaalde fout gemaakt wordt, moeten ze 50 cent betalen. Niet echt natuurlijk, je doet alsof. Je zet een virtueel potje op tafel, en iedere keer als dezelfde fout gemaakt wordt stop je een denkbeeldige munt in het potje. Na een tijdje is de armbeweging al genoeg en hoef je niets meer te zeggen.

Het gaat hier voornamelijk om de moeilijke uitspraak.

-NK

Vaak kan men de NK wel uitspreken, maar de NG niet (bijv. Arabisch sprekenden). In dat geval begin je met NK, en voor woorden met NG stop je vlak voor de K. Dus [bangk]

Je kunt dit omdraaien voor degenen die wel de [ng] maar niet de [nk] kunnen uitspreken.

Dan begin je met bang en voeg je de [k] toe.

Controleer of de cursist het verschil hoort tussen -n, -ng en -nk.

-NG

Vaak wordt de NG gewoon N ('jonnen') als de pogingen mislukken.

We beginnen met NK. [bangk]. Daar kunnen ze over het algemeen de ng wel maken.

Dan: voor 'bang' moet je stoppen vóór de K.

Dit vergt veel oefening van bijv. Arabischtalige cursisten.

10.8 Tegenstellingen

is grotendeels herhaling, aangevuld met een paar nieuwe woorden. Nu moet men wel zelf schrijven.

10.8 / 10.9 Bijvoeglijk naamwoord

Erg lastig onderwerp voor buitenlanders.

Hier kom ik terug op de open en gesloten lettergreep om te verklaren dat 'gro - te' met één klinker geschreven wordt. De open lettergreep staat met een stippelijntje aangeduid.

Dit geldt voor alle klinkers. Het is aan de orde geweest in katern 7.

Ik leg de regel voor het bijvoeglijk naamwoord nog niet uit, er staan geen zinnnetjes met 'een'.

Jullie geef ik wel vast de regel:

	<i>bepaald (de/ het)</i>	<i>onbepaald (een)</i>
<i>de-woord</i>	de grote stoel	een grote stoel
<i>het-woord</i>	het grote raam	een groot raam

Dit wordt behandeld in katern 12.

De medeklinkerwisseling $f \rightarrow v$ en $s \rightarrow z$ komt ook nog niet aan de orde.

Dus 'de toren is scheef' $\rightarrow$ 'de scheve toren' heb ik weggelaten.

Hetzelfde geldt voor: de rok is grijs $\rightarrow$ de grijze rok.

De schrijfwijze in open lettergrepen en f/v en s/z komt ook aan de orde bij de werkwoorden.

Dat wordt behandeld in katern 11.

10.10 Luister en vul in: lees de tekst rustig voor.

Let op: Het luisteren en invullen is al zo moeilijk, dat de cursist mogelijk de draad kwijtraakt.

Voor je begint, kun je het verhaal in grote lijnen vertellen. En natuurlijk aansluiten bij de situatie van de cursist (Ga jij wel eens naar Zeist/ met de bus?).

Pas daarna begin je met voorlezen.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Het is nacht. Joep kan niet slapen.
Hij trekt zijn broek aan, en zijn jas.
En zijn zwarte schoenen.
Hij loopt op de stoep.
Hij loopt van De Bilt naar Zeist.
Dat is ver. Dat is zes kilometer.
Dat is meer dan een uur lopen.
Joep is heel moe. Het is vijf uur, het wordt al licht.
Hij trapt ook nog in de poep. Bah!
Zijn schoenen zijn vies.
Wat moet ik doen?, denkt Joep.
Ik wil naar mijn bed. Maar dat is ver.
Dan ziet hij een bushalte.
Ik neem de bus, denkt hij.
De bus naar De Bilt.
Joep zit op het bankje. Hij wacht.
De bus gaat pas om half zeven.
Joep is om zeven uur weer in De Bilt.
En dan kan hij gaan slapen.

10.11 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.
Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	~~schoen~~	schuur
2	buren	~~boeren~~
3	~~poep~~	pup
4	muur	~~meer~~
5	~~dun~~	doen
6	~~enkel~~	engel

7	stoel	~~stuur~~
8	boer	~~broer~~
9	doek	~~koek~~
10	~~broek~~	broer
11	~~voer~~	vuur
12	~~stank~~	stang

10.12 Dictee

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 De broek en de bloes zijn groen.
- 2 De buren wonen op nummer zeventien.
- 3 Joep zegt: 'Er zit poep aan mijn schoen'.
- 4 De pup eet zijn voer.
- 5 Dit is een gele tas.
6. Het is een rode stip.
7. De zin heeft vijf woorden.
8. Het woord heeft vijf letters.
9. De boeren hebben koeien.
10. Ik zoek mijn boek.
11. Het stuur van de zwarte fiets.
12. De engel is wit.

Katern 11 : de bruine trui

11.1 Lees, luister en schrijf

TPR-oefening (zie 1.6)

Het mes - de ui – het fruit – de muis

zoek het mes – snij de ui – eet het fruit – zoek de muis

11.3 Quiz

1. b Dit is een uil
2. a Neten zijn eitjes van luizen.
3. a,b,c Alle drie goed.
4. c De lift is buiten gebruik
5. c Dit is een luier
6. b Hij snijdt uien, hij moet huilen
7. b Dit is een beschuit met muisjes
8. c Den Haag ligt in het westen, Eindhoven in het zuiden.
9. a Geluid kun je horen (*voelen* ook als het héél hard en laag is)
10. b De buik is plat.
11. c In hutspot zitten penen en uien.

Extra TPR-oefening

De vuilnisbak – de suiker – het fornuis – de beschuit

Zet de vuilnisbak buiten – doe suiker in de thee – zet het fornuis uit – eet een beschuit

11.6 Schrijf

Laat de zinnen op apart papier/ in het schrift schrijven. Zo kun je de oefening herhalen. Je kunt de oefening ook mondeling doen.

1. Ik zit op een stoel.	11. Ze/zij ligt in bed.
2. Hij huurt een huis.	12. Ze eten rijst.
3. Jij drinkt wijn.	13. Ik lees een boek.
4. Jullie schrijven een zin.	14. De bus stopt bij de halte.
5. Wij rennen naar de winkel.	15. Het boek ligt op tafel.
6. Zij bakt een brood.	16. Ik eet honing.
7. De koning drinkt bier.	17. Jij typt een brief.
8. Ze spelen met de laptop.	18. Hij bakt eieren.
9. Wij zitten op school.	19. Jullie lopen naar huis.
10. Ik werk in de (een) winkel.	20. De muis eet kaas.

11.7 Schrijf (het tegengestelde)

zwart - wit
klein - groot
kort - lang
lachen - huilen
hij - zij
lekker - vies
scheef - recht
hoog - laag

vol - leeg
dag - nacht
zoet - zuur
liggen - zitten
rijk - arm
eten - drinken
boos - blij
ver - dichtbij

11.8 Lees, luister en schrijf

Het gaat hier om klinkers aan het einde van een woord.

Let op:

- de **e van café** is lang, er komt een accent op voor de uitspraak
- de **e van meisje** is onbeklemtoond ('stomme e' ofwel sjwa).

11.10 Luister en vul in: lees de tekst rustig voor.

Let op: Het luisteren en invullen is al zo moeilijk, dat de cursist mogelijk de draad kwijtraakt. Voor je begint, kun je het verhaal in grote lijnen vertellen. En natuurlijk aansluiten bij de situatie van de cursist (komt jouw moeder weleens op bezoek?).

Pas daarna begin je met voorlezen.

Het is zaterdag. Het is avond.

Huib gaat uit. Hij gaat naar een café. Het is een bruin café.

Zijn vrienden zijn er ook. Ze drinken bier en ze praten. Het is gezellig.

Huib is pas om vier uur thuis. Maar dat is niet erg. Hij kan uitslapen.

Zondag blijft Huib thuis.

Zijn moeder komt op bezoek. Ze komt koffie drinken. Huib bakt koekjes.

"De koffie staat bruin", zegt hij, "en ik heb koekjes".

"Wat een lekkere koekjes", zegt zijn moeder. "Je kunt goed bakken, Huib.

Maar het is wel vies hier. Het is een vuile boel.

Je hebt muizen.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Het fornuis is heel vies.

De vaat staat er nog.

De lege blikjes moeten in de vuilnisbak. Die staat buiten.

En je moet stofzuigen.

Wat een puinhoop!

Je bent erg lui."

"Kom, we gaan naar buiten, in de tuin", zegt Huib. "Dan zie je het niet."

Ze gaan zitten op de tuinstoelen.

"De tuin is bruin", zegt moeder. "Je moet sproeien. En er is een kuil.

Die moet dicht."

"Mama, stop!", zegt Huib. "Ga maar naar huis. Ik duik weer in bed."

11.11 Schrijf hoofdletters

Hier zijn de laatste hoofdletters. Er is ook een apart werkblad.

Laat de genummerde plaatjes in het schrift schrijven.

11.12 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	ruit	~~rood~~
2	huid	~~hoed~~
3	~~boek~~	buik
4	kuiken	~~kijken~~
5	bukken	~~boeken~~
6	~~huis~~	hoes

7	~~lui~~	uil
8	~~lus~~	luis
9	~~buk~~	boek
10	~~sput~~	fluit
11	vuil	~~kuil~~
12	~~sput~~	spijt

sorry!

11.13 Dictee

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 De kip heeft vijf kuikens.
- 2 Hij wil niet werken, hij is lui.
- 3 We rennen naar school.
- 4 Ik kan bruin brood bakken.
- 5 Het vuilnis ligt op straat.
6. Buiten is het heel heet.
7. Het geluid van de radio.
8. In het zuiden is het mooi weer.
9. Ze ligt vroeg in bed.
10. De baby heeft een vuile luier.
11. De muis zoekt kaas.
12. Jij woont in een lange straat.

Katern 12: de kleur van de deur

12.1 Lees, luister en schrijf

Let op de uitspraak van de eu [ø]. In woorden waar een [r] volgt na de [ø] klinkt deze klank iets anders. Vergelijk zelf maar: deur en deuk.

Ik heb de woorden die op -eur eindigen, apart gezet.

Je hoeft dit niet perse uit te leggen.

12.4 Werkwoorden

Voor de werkwoorden *zijn* en *hebben* heb ik naar pictogrammen gezocht. Die waren niet te vinden, ik heb zelf wat uitgezocht. Voor *doen* en *gaan* heb ik wél een pictogram gevonden. De werkwoorden in 12.5 zijn allemaal van type 1. Logisch, want de open lettergreep eindigt op - eu.

De pictogrammen zijn nodig om oefening 12.6 te kunnen maken.

12.6 Schrijf

Laat de zinnen op apart papier/ in het schrift schrijven. Zo kun je de oefening herhalen. Je kunt de oefening ook mondeling doen.

21. Wij zijn blij.	31. Ze/zij heeft de (een) sleutel.
22. Hij scheurt de stof.	32. Ze gaan op reis.
23. Ik heb jeuk.	33. Ik eet een ei.
24. Zij/ze doet boodschappen.	34. De bus stopt bij de halte.
25. Wij gaan naar school	35. De koe ligt in de wei.
26. Jij bent boos.	36. Jullie kleuren de vis.
27. De koning drinkt wijn.	37. De baas typt een brief.
28. Ze spelen met de laptop.	38. Hij is lui.
29. Ik zit op school.	39. Ze zeuren om een koekje.
30. Hij werkt in de (een) winkel.	40. Jij steunt op de rollator.

12.7 Schrijf

1. Het huis heeft een rood dak.	11. Wij/we doen de afwas.
2. Hij scheurt zijn broek.	12. Ze gaan op reis.
3. Ik zeur om ijs.	13. Jij eet jam.
4. Zij/ze gaat naar de dokter.	14. De poes slaapt op de bank.
5. Wij gaan naar school	15. Het schaap gaat de wei.
6. De juf is blij.	16. Jullie huren een huis.
7. De docent drinkt sap.	17. Zij bakt een vis.
8. De peuter kleurt in het kleurboek.	18. Wij zijn boos.
9. Ik heb een euro	19. Ze lachen zich een bult.
10. De kleuter heeft snoep.	20. Hij steunt op de tafel..

12.8 Vragen

Vragen met en zonder vraagwoord. De vraagwoorden zijn lastig uit te beelden vandaar de 'pictogrammen'.

12.10 Schrijf

Hier is de eerder besproken regel aan de orde:

	<i>bepaald (de/ het)</i>	<i>onbepaald (een)</i>
<i>de-woord</i>	de grote stoel	een grote stoel
<i>het-woord</i>	het grote raam	een groot raam

Moeilijke oefening, naast bovenstaande regel:

- klinkerverdubbeling **groot/grote**
- f/v en s/z

Deze laatste twee regels zijn eerder aan de orde geweest.

De regels blijven allemaal impliciet: ze worden door voorbeelden getoond. Als het nodig is, kun je het uitleggen.

12.11 Luister en vul in: lees de tekst rustig voor.

Let op: Het luisteren en invullen is al zo moeilijk, dat de cursist mogelijk de draad kwijtraakt. Voor je begint, kun je het verhaal in grote lijnen vertellen. En natuurlijk aansluiten bij de situatie van de cursist als deze kinderen heeft.

Pas daarna begin je met voorlezen.

Het is dinsdag. Teun is vrij.

Teun brengt eerst zijn dochters naar school.

Pleuni is zes jaar. Ze leert al schrijven.

Fleur is vier jaar. Ze is een kleuter. Ze zit in groep 1.

Teun past op Ton, zijn zoontje van bijna drie jaar.

Ton is een peuter.

Teun en Ton gaan samen naar de winkel.

Ton vindt het leuk. Hij wil snoep.

Dat vindt Teun niet goed. Snoep is slecht voor je tanden.

Ton zeurt: 'ik wil snoep'.

Teun zegt: 'niet zeuren Ton.'

Ton zeurt: 'waarom krijg ik geen snoep?'

'Omdat ik het zeg', zegt Teun.

Ton wordt heel boos. Hij schreeuwt. Hij huilt.

Teun gaat naar de kassa. De boodschappen gaan in de tas.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Ton huilt nog steeds. Teun draagt hem op zijn schouders.

Dan zijn ze weer thuis. Ton krijgt een boterham met kaas.

En een beker melk.

Dan gaat hij tanden poetsen.

En dan naar bed: lekker slapen.

Teun denkt: hè, hè, wat een rust.

Maar dan is het drie uur. De meisjes komen uit school. En Ton wordt weer wakker. Hij wil spelen.

Teun zegt: 'Pleuni, speel jij maar met Ton. Ik moet nog stofzuigen en dan koken.' Na het eten moet Teun nog afwassen. En dan is hij heel moe.

Om negen uur komt de moeder van Pleuni, Fleur en Ton thuis van het werk.

Het is stil, de kinderen slapen. En Teun ook. In zijn stoel.

12.12 Lees de niet-doorgestreepte woorden langzaam en duidelijk voor

Laat de cursist eerst alle woorden nazeggen, en let erop dat hij/zij ze goed uitspreekt.

Doe pas daarna de oefening met het doorstrepen.

1	keuken	~~kuiken~~
2	~~luik~~	leuk
3	deuk	~~duik~~
4	reus	~~roos~~
5	doek	~~deuk~~

6	kleuren	~~kleren~~
7	scheur	~~schuur~~
8	~~zeur~~	zuur
9	heup	~~Huib~~
10	~~duur~~	deur
11	luizen	~~lezen~~
12	doek	~~deuk~~

12.13 Dictee

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 Zij heeft een rode roos.
- 2 De grijze deur heeft een deuk.
- 3 Ik doe de afwas.
- 4 Jij hebt een scheur in je broek.
- 5 Mijn heup doet pijn.
- 6 Deze kiwi is zuur, dat is niet lekker.
- 7 Hij draagt zwarte sokken.
- 8 De dreumes moet om zeven uur naar bed.
- 9 De peuter speelt met de blokken.
- 10 De kleuter maakt een puzzel.
- 11 De acteur speelt een rol.
- 12 De brief gaat in de gleuf.

Katern 13: Het touw is blauw

13.1 Lees, luister en schrijf

De au en de ou klinken precies hetzelfde. De schrijfwijze moet dus per woord uit het hoofd geleerd worden. Er is een apart verhaaltje met de 'au' (§13.10) en met de 'ou' (§13.11). Dat helpt om woorden te onthouden.

13.3 Quiz

1b	De mouw is lang.	9	alle drie goed
2a	Het kind is stout.	10a	Dit is een wenkbrauw
3c	Peper en zout	11c	Word snel beter
4a	Hij is verkouden	12b	Papa en mama zijn de ouders
5a	Dauw is water op de blaadjes	13a	Ze gaan scheiden
6b	Het vlees is rauw	14c	Niet vergeten
7b	Het gebouw is nieuw	15a	Niets zeggen is beter dan praten*
8c	De kousen zijn blauw		

* Zo is de uitdrukking, maar *is* dat wel zo?

13.4 Tegenstellingen: schrijf

zwart-wit	<u>kleur</u>	warm	<u>koud</u>
jong	<u>oud</u>	vol	<u>leeg</u>
lief	<u>stout</u>	kinderen	<u>kinderen</u>
gebakken	<u>rauw</u>	goed	<u>fout</u>
oud	<u>nieuw</u>	rijk	<u>arm</u>
reus	<u>kabouter</u>	zoet	<u>zout</u>
man	<u>vrouw</u>	mooi	<u>lelijk</u>
scheiden	<u>trouwen</u>	langzaam	<u>gauw</u>
vergeten	<u>onthouden</u>	zilver	<u>goud</u>

13.5 Lees, luister en schrijf

Doe dit in een apart schrift.

13.6 Lees en leer de werkwoorden

De presentatie is met opzet anders dan het gewone rijtje. We gaan hier uit van de **vorm**. In het meervoud altijd het hele werkwoord, bij 'ik' altijd de stam, bij jij/hij/zij enkelvoud stam + t.

13.8 Schrijf

1. Hij houdt van koken.
2. Ik onthoud het nummer.
3. Ze bouwen een huis (het huis).
4. Ik vergeet de/ mijn kousen.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

5. Ze trouwt met de koning.
6. Jij gaat naar school.
7. Ik wil spelen.
8. Jullie kunnen fietsen.
9. Hij mag snoep / snoepjes/ een snoepje.
10. Ze mogen trouwen.
11. Zij wil een (blauwe) auto.
12. Jij houdt van schrijven.
13. Wij willen weggaan/ gaan.
14. Hij vergeet de afwas/ af te wassen (moeilijke constructie).
15. Ik drink (een glas) wijn.
16. De poep stinkt.

13.9 Vraag en antwoord

Drie lastige zaken:

- de woordvolgorde verandert (inversie): **hij heeft** een boek → **heeft hij** een boek?
- bij de jij-vorm vervalt de -t in de vraag: kook**t** u rijst? / kook je rijst?
- bij vragen in de tweede persoon switch je voor het antwoord naar de eerste persoon:
  - ben **jij** blij → ja, **ik** ben blij
  - heeft **u** haast? → ja, **ik** heb haast
  - hebben **jullie** tijd? → ja, **wij** hebben tijd.

De regel blijkt uit de voorbeelden.

13.10 Schrijf de vragen op

1. Is hij verkouden?
2. Bouwen ze/zij een huis?
3. Vergeet hij zijn/ de kousen?
4. Trouwt zij/ze in de kerk?
5. Gaan ze naar school?
6. Wil zij/ze spelen?
7. Mag hij brood/ een boterham?
8. Hebben wij honing?
9. Bellen jullie de dokter?
10. Houdt hij van koken?

Werk je? Ja, ik werk.

Lees je? Ja, ik lees.

Schrijf je? Ja, ik schrijf.

Ren je? Ja, ik ren.

13.10 Luister en vul in

Dit is het 'au-verhaal'. Dat maakt het makkelijker te onthouden. De namen zijn met opzet Nederlands: **L**aura en **P**aul. Je kunt aan dit verhaal refereren: **L**aura heeft een **bl**auwe **au**to.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Er staan ook veel verkleinwoorden in het verhaal.

Laura is 30 jaar. Ze heeft een zoontje: Paul. Paul is een kleutertje. Laura gaat met Paul naar de kinderboerderij. Ze gaan met de auto, want de kinderboerderij is ver. De auto van Laura is blauw.

Ze zien veel dieren. Er zijn grote dieren: twee ezels en een koe. Er zijn ook kleine dieren: geitjes, schaaapjes en konijntjes. Paul wil ze allemaal aaien. Eerst aait hij een schaapje. Het schaaapje is heel lief en zacht. Dan aait hij een konijntje. Ach, wat lief!

Paul ziet ook een haantje en zeven kippetjes. En een mooie blauwe pauw. Die wil hij ook aaien. Maar de pauw loopt weg. Paul rent erachter aan. Hij valt. Au, zijn pink doet pijn. En zijn enkel ook. Paul huilt een beetje.

'Kom Paultje', zegt Laura. 'We gaan weer naar huis. Het is al laat. We moeten gaan koken.' Ze stappen weer in de auto. De poes zit te wachten. 'Mauw', zegt ze. De poes krijgt melk.

Ze nemen even pauze. Dan gaan ze naar de keuken.

'Voor ons maak ik een lekker visje', zegt Laura. Met saus. En natuurlijk frietjes en een lekkere salade. En een puddinkje toe.'

13.11 Luister en vul in

Dit is het 'ou-verhaal'. De namen zijn met opzet Nederlands: **Wout**. Ze wonen in **Gouda**. En om te oefenen met -ng en -nk: Inge, Henk en Anke.

Wout is 41 jaar. Hij werkt in de bouw. Hij is timmerman. Hij werkt met hout. Hij zaagt het hout. Soms maakt hij een fout. Dan is de plank te kort.

In de winter heeft Wout het koud. Hij werkt buiten in de kou. Hij draagt dan een warme trui met lange mouwen. Hij is vaak verkouden. Hij werkt aan een groot gebouw.

Inge is de vrouw van Wout. Ze wonen in Gouda. Wout en Inge hebben een zoon en een dochter. Hun zoon heet Henk en hij is acht jaar oud. Hun dochter heet Anke. Wout en Inge houden veel van hun kinderen. Henk en Anke zijn meestal lief en bijna nooit stout.

Wout eet graag een kippenbout. Hij houdt ook van drop. Dat is lekker zout. Wout helpt iedereen, hij is een goed mens. Hij heeft een hart van goud.

13.12 Luister en onderstreep

1	oud	uit
2	koud	kuit
3	hout	huid
4	mouw	touw
5	poes	paus
6	bouw	pauw

7	zoet	zout
8	zuur	zeur
9	pauw	pui
10	fluit	fout
11	mouw	muis
12	huid	hoed

13.13 Dictee

Een langer dictee. Hiervoor is geen schrijfruimte. Het dictee kan in het schrift geschreven worden.

Zeg elk zinnetje eerst in zijn geheel, dan in stukjes.

- 1 Ik houd van vis met saus.
- 2 Het is koud vandaag.
- 3 Mijn enkel doet pijn.
- 4 De blauwe auto is al oud.
- 5 Hij valt flauw van de pijn.
6. De planken zijn van hout.
7. Het gebouw staat in de Kerkstraat.
8. Lauw water is 25 graden.
9. De vrouw draagt een blauw jasje.
10. Zij heeft een hart van goud.
11. Haar zoon heeft een fietsje.
12. Waar is het sleuteltje?
13. Ik heb maar één fout.
14. Ze gaan trouwen in mei.
15. Een trui met lange mouwen.
16. Zij gaat naar de winkel voor een pak zout.
17. Hij zit buiten op een bankje.
18. In de winter is het vroeg donker.
19. Ze drinken Spa blauw. (let niet op de hoofdletter)
20. Dit vlees is nog rauw.

Katern 14: Een duwtje in de rug

14.5

Gebruik het [persoonlijk voornaamwoord](#) *hen* in de volgende gevallen:

1. Na een voorzetsel. Bijvoorbeeld: 'Ik geef het boek aan hen'; 'Ik deed het voor hen'; 'Zijn houding jegens hen'; 'Hoe gaat het met hen?'; 'Hij blijft altijd bij hen'; 'De mensen stonden om hen heen'; 'Dankzij hen ben ik op tijd'; 'Wat moet er volgens hen gebeuren?'; 'Ik krijg het van hen.'
2. Als lijdend voorwerp. Bijvoorbeeld: 'Ik bekijk hen'; 'Hij ontslaat hen'; 'Zij mijdt hen.' Een goed controlemiddel: als je de zin lijdend maakt (met *worden*), verandert *hen* in het onderwerp *zij* ('Ik bel *hen/hun* op' - 'Zij worden opgebeld' - dus 'Ik bel *hen* op').

Gebruik het persoonlijk voornaamwoord *hun* als het een meewerkend voorwerp is (ook wel een [indirect object](#) genoemd) en er geen voorzetsel voor staat. Je kunt er dan vaak wel een voorzetsel bij denken (bijvoorbeeld *aan, voor, bij of volgens*) of een voorzetselgroep (*met betrekking tot, ten aanzien van* e.d.).

14.12 Groot en klein

Nederlanders zijn dol op verkleinwoorden: ze komen 'eventjes' langs, een glaasje/ borreltje drinken, met een kaasje erbij. Ze kunnen dan een kaartje leggen, of een praatje maken. Ze hebben een ideetje of een klusje.

Het gezin als hoeksteen van de samenleving is 'huisje, boompje, beestje'.

De gevoelsmatige betekenis is aan buitenlanders moeilijk uit te leggen. Dat huis kan een villa zijn, en het daar wonende 'beestje' een Deense dog. Het gaat hier om het idee van een cliché-gezin. Het verkleinwoord wordt ook gebruikt uit bescheidenheid: ik heb een ideetje (ik wil mijn hoofd niet te ver boven het maaiveld uitsteken).

Dat ideetje hebben ze al een beetje uitgewerkt (er ligt al een concept).

Het gaat dus lang niet altijd om letterlijke grootte. Voor het gemak wordt het hier beperkt tot dat aspect. Het is al heel wat als de cursist het verkleinwoord herkent en kan vormen.

Ook de **regels** voor het verkleinwoord zijn behoorlijk ingewikkeld. Van de belangrijkste vormen staan er een aantal voorbeelden. Hieruit valt de regel af te leiden. Maar dat hoeft niet perse. Gewoon uit het hoofd leren kan ook. En het is aan de taalcoach om, afhankelijk van het niveau van de cursist, te zeggen wat er precies geleerd moet worden. Je kunt bijv. de uitzonderingen op 'kje' laten zitten.

Er staan een paar nieuwe woorden tussen, als bij de al behandelde woorden geen geschikt voorbeeld was. Bijv. 'kool' (lange klinker + l), 'pudding' en 'ketting' (-ing wordt 'kje').

Alle verkleinwoorden hebben het lidwoord **HET**.

De belangrijkste regels (voor de taalcoach, niet per se voor de cursist):

-JE: Het type *streepje, taartje, hoekje, eendje, baasje, boefje*

Na woorden die (in de uitspraak, niet per se in de spelling) eindigen op de medeklinkers *p, t, k, d, s* en *f* wordt *-je* toegevoegd. Voorbeelden: *popje, potje, [websiteje](#), bakje, [cakeje](#), smaakje, kladje, stadje, [hemdje](#), mesje, busje, pluusje, neusje, briefje, hofje, kalfje.*

-TJE: Het type *banaantje, tuintje, kooltje, sleuteltje, haartje*

Woorden die eindigen op een *n, l* of *r* die voorafgegaan wordt door een **lange klank** of een **sjwa** (stomme e). Voorbeelden: *banaantje, clowntje, tuintje, keeltje, kuiltje, lepeltje, altaartje, kikkertje.*

-PJE: Het type *bezempje, filmpje, wormpje*

Als een woord eindigt op een *m* met daaraan voorafgaand een **lange klank** of **sjwa**, of als een woord eindigt op *-lm* of *-rm*, wordt *-pje* toegevoegd. Voorbeelden: *alumpje, bodempje, geheimpje, kostuumpje, lichaampje, museumpje, pluimpje, probleempje, filmpje, riempje, psalmpje, zalmpje, schermpje, uniformpje, wormpje.*

-ETJE: Het type *gummetje, kinnetje, gangetje, balletje*

Als een woord eindigt op een nasale klank (*m, n, ng*) of op een *l*, én er gaat een **korte klank** (maar geen sjwa/'toonloze e') aan vooraf, dan komt er *-etje* achter. Voorbeelden: *bommetje, cd-rommetje, inhammetje, accordeonnetje, lampionnetje, nonnetje, slangetje, tangetje, tongetje, kringetje, stringetje, parasolletje, forelletje, spelletje, tabelletje.* Staat er voor *-etje* één medeklinker na een klinker, dan moet die medeklinker wel verdubbeld worden.

-KJE: Het type *puddinkje*

Als een woord meer dan één lettergreep heeft, eindigt op *-ing* én de hoofdklemtoon ligt op de lettergreep vóór *-ing*, wordt *-kje* toegevoegd. De *g* valt dan weg. Voorbeelden: *beloninkje, bestellinkje, buiginkje, campinkje, harinkje, kettinkje, koninkje, meninkje, ontploffinkje, ontstekinkje, puddinkje, sluitinkje, verfrissinkje, vertellinkje, woninkje.* Dat geldt ook voor samenstellingen die op zo'n woord eindigen: *halskettinkje, winterkoninkje, ritssluitinkje, enz.*

14.13 Schrijf

het katje	het lepeltje
het riempje	het dasje
het kraagje	het wormpje
het fietsje	het kettinkje
het tongetje	het balletje
het badje	het raampje
het kooltje	het sleuteltje
het koekje	het rokje

Het is winter. Het sneeuwt een beetje. De tuin is wit. De auto is ook wit.

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Het is glad. Je moet voorzichtig lopen. Anders kun je vallen.

Hendrik en Els zijn oud. Els zit in een rolstoel. Hendrik duwt Els in de rolstoel. Hij kan steunen op de rolstoel. Dan valt hij niet.

Dan komen Piet en Ali. Ze gooien met sneeuwballen.

Els krijgt een sneeuwbal in haar gezicht. Dat is niet leuk! Els is boos.

Piet zegt: 'Sorry, mevrouw. We zullen beter uitkijken'.

Els en Hendrik zijn weer thuis. De bel gaat. Ali en Piet staan voor de deur. Ze hebben een bos bloemen.

Ali en Piet krijgen een kop thee. Met een koekje. Het is heel gezellig.

Pen 14.16

1	geeuw	~~eeuw~~	7	~~keuken~~	koeken
2	nieuw	~~sneeuw~~	8	stout	~~stoot~~
3	~~buren~~	boeren	9	dijken	~~deken~~
4	~~keuken~~	kuiken	10	zoon	~~zøn~~
5	vis	~~vies~~	11	~~meisje~~	meesje
6	~~moer~~	muur	12	man	~~maan~~

Handleiding Taalcoaches *Pen!*

Wijzigingen

Datum	Beschrijving
21/7/2017	Versie: datum toegevoegd in de voettekst Toegevoegd de regels van meervoudsvorming (katern 7)
23/7/2017	Katern 6 - 2 extra dicteeregels Katern 7 - Toegevoegd: verschil tussen de u van bus en de sjwa 7.11 en 7.12 aangevuld naar 12 items.
26/7/2017	Katern 8: andere titel. Van wie is de fiets? (ipv een, twee, drie) Toegevoegd: de riem, de panty Toegevoegd: 8.3 Het dier, de hond, het paard, het varken, de vogel Toegevoegd: quizvragen (wie, wat, welk) Niet meer alle hoofdletters tegelijk, dat is te moeilijk.
30/7/2017	Katern 9: andere titel: de geit is grijs (ipv vijf mei is vrij). Toegevoegd: de lijn, de schildpad, langzaam, schep, schap, schat Woorden op -lijk toegevoegd Gatentekst langer gemaakt Spelletje 'galgje' toegevoegd.
1/8/2017	9.12 Item 'beweeg' toegevoegd (ik en jij)
13/08/2017	Verwijzingen naar schrijfbladen toegevoegd (nrs. 1 -5) Overzicht introductie nieuwe letters en uitleg
5/9/2017	De ng uit katern 6 gehaald en vervangen door nk.
31/10/2017	Katern 8: toegevoegd woorden met een c: uitspraak [s] of [k] De ng weggehaald
1/11/2017	Katern 9: hebben en zijn toegevoegd na de leestekst. Katern 10: woorden met 'ng' toegevoegd (stonden eerst in nr. 6) Deel van de tekst weggehaald bij Andere letters en bij Citaat.
22/11/2017	Katern 12: koppen veranderd. Oefening 12.7 toegevoegd. In handleiding antwoorden 12.6 en 12.7 toegevoegd. In 12.8/12.9 'waarom' en 'omdat' weggehaald (te moeilijk, teveel ineens).
	Katern 13: verkleinwoorden eruit (naar een te maken katern 14)
28/07/2018	Inleiding herzien
31/7/2018	TPR-oefeningen toegevoegd bij katern 1 t/m 11